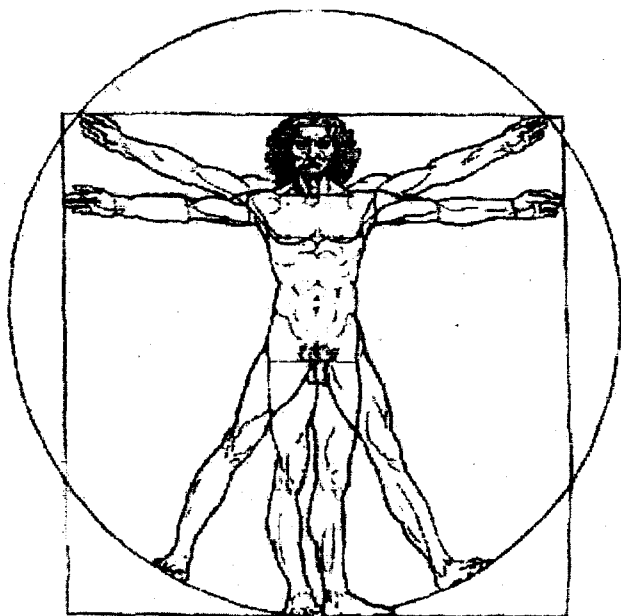

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, rendered in a stylized script.

91/2

APRÓ ÉS NAGYON CSÚNYA EMBEREK VOLTAK

(A román diák magyarságképe, tankönyvei alapján)

A jelenleg zajló társadalmi, politikai változásoknak egyik legnehezebben megvalósítható kérdése, hogyan tovább a történelemoktatásban. A történelem az amúgy is érzékeny human diszciplína között talán a legérzékenyebb a korszak- és szemléletváltozásokra. Minden rendszerre ideológia, a legveszélyesebbek is — a magyar kultúrától vagy dekaromán nacionalizmusától kezdve a legújabb néciizmusig és az általa szülemelt terrorizmusig — könnyen eszközzé használhatták a lelkék megtörtésében a történelmet. Itt az ideje, hogy az anyanyelvi és történelmi szemléletmódozó munkájában végre elfogadjuk, időálló rendet teremtsünk.

RUBIKON, 1990

2

Nem célunk közhelyek felsorolásával bizonyítani a történelem szerepét az önismeret, az egymásról kialakított kép és végsősoron az értékrendszerünk szempontjából. Ebben a megközelítésben elsődleges fontossága van a történelemnek, amit az iskolában rendszerbe foglalva tanítanak. Nem szándékunk továbbá kritikai elemzésnek alávetni a hazai hivatalos történetírás rólunk alkotott véleményét. Az a kép érdekel, amely iskolai tanulmányai alapján alakul ki rólunk a minket nem, vagy kevésbé ismerő romániai tanulóban.

Ilyen szempontból a hazai tankönyvekben sincs új a Nap alatt. Ugyanaz a fehér-fekete kategóriákban gondolkodó történetírás érvényesül a háború előtti és a kommunista korszakban; a jelek pedig arra mutatnak, hogy ez a

stabilitás a továbbiakban is megmarad. A jó és rossz fogalmaiban gondolkodó óvodás szinte ugyanezt az értékrendszert használhatja majd a történelem órákon, miszerint minden jó ami román és csaknem minden rossz, ami nem az. És ha ez a megállapítás túl leegyszerűsítettnek és emiatt túl sarkítottnak tűnne, álljon itt egy pár példa híres román történészek által szerkesztett tankönyvekből. Nicolae Iorga 1924-ben kiadott tankönyve (Istoria universală sau istoria lumii după caderea Imperiului Roman de Apus) még nem tudja biztosan, hogy mikor jelentünk meg a Kárpát-medencében, de azt igen, hogyan néztünk ki: „Apró és nagyon csúnya emberek voltak; kiálló arccsontokkal és alig nyitott szemekkel; arcuk sárga-fekete volt”. Továbbá: „Annak idején nem volt kultúrájuk, testük a turáni fajok csúnya jellemzőit viselte. De letelepedvén a szlávok és románok közé, megszépítették és megnemesítették alkukat és ugyanakkor eltanulták a földműves és városi életet.” Ez a testi-lelki beoltásunk részletesen is ki van fejtve. A honfoglalás után vagy kétszáz esztendővel — írja Iorga — a magyarok behatoltak Erdélybe is. „De már nem voltak olyanok mint amikor jöttek: meghódítván az ott talált szláv és román falvakat, ezekkel a jobb fajokkal összevegyültek (se amestecaseră) és megváltoztak; magasak lettek, fehérebbek és lelkük is megváltozott: emberségebbek lettek és a földműveléshez is érteni kezdtek.”

A másik neves román történész, P.P. Panaitescu tankönyvében (Istoria românilor, 1942), amelyet 1990-ben újra kiadtak jobb hiányában, honfoglaláskori testi-lelki alkunkkal nem foglalkozik, de az ő értékrendszerében is jórészt a negatív szerep vár reánk. Természetesen barbár hódítókként jelenünk meg Erdélyben, megtörvén a XI. század végére Gelu és a többi román vajda hősi ellenállását. A székelyek és csángók magyarságát nem vitatja, de az őslakosság jótékony hatása nála is meghatározó szerepet kap. Szerinte biztos, hogy a székelyeket olyan területre telepítették, ahol előzőleg román falvak voltak, az ottmaradt románság sorsa az elmagyarosítás lett. Annak bizonyítékai, hogy a Székelyföldön román falvak voltak „a helynevek, amelyek még a tisztán székelyek lakta területeken is legnagyobb részt román eredetűek. Úgyszintén a székelyek viseletén, házépítésén határozottan látszik a jelentős és régi román hatás”. Mi több, még a közigazgatási-politikai szervezetüket is a román őslakosságtól vették át.

Ez a szellem hajtja át a közelmúlt tankönyveit is, a negyedik osztályban használt Istoria patriei-t, valamint a nyolcadikos Istoria antică și medie a României-t. Az ellenség-kép kialakítása jóval egyszerűbb az első esetben, ahol a jórészt még mesevilágban élő kisiskolás semmi mást nem tud meg róluk azon kívül, hogy hódító elnyomóként érkezünk Erdélyben, ahol romboltunk, majd megkaparintottuk a román parasztok legjobb földjeit, szemben Gelu vajdával és társaival, aki „A szabadság igazi hőseként a harcmezőn esett el”. A székelyek természetesen cinkostársai a magyar betolakodóknak, mert királyaik Erdély feletti uralmát szolgálták. Részletes leírását találjuk a posadai csatának, melyben „Károly Róbert tehát elnyerte büntetését fölényességéért, amellyel visszautasította Basarab vajda békét és barátságot tolmácsoló követét, és azért a merészségéért, hogy le akarta igázni hazánkat”. A továbbiakban nem nagyon találkozunk magyarokkal a kisdíák. Dózsa György neve után még odairják, hogy székely, de Hunyadi János természetesen román származásának

köszönheti a törökverő jelzőt. A cím magáért beszél: „A románok közös harca a törökök ellen Hunyadi János vezetésével”. A korábban említett nyolcadikos tankönyv — bár kevesebb benne az érzelmekre ható leírás — kínosan tudományoskodó, a román diáknak is sok fejtörést okozó metanyelven írt szövege sem sok jót tartogat számunkra. A magyarok vándorlását lexikoni tömörséggel ugyan, de világosan és elfogadhatóan írja le, míhelyt azonban őseink Erdély kapuihoz érnek, egyszerűből minden zavarossá válik. Itt mindenki, aki ellenszegül a magyar királyi hatalomnak magától értetődően román, még az erdélyi *gyulák* is (!), akiknek politikai szervezkedésére történik egy homályos utalás, miszerint ez tulajdonképpen a román Gelu vajdaságának a folytatása.

Az erdélyi vajdaság kialakulásáról szóló leckénél zavarosabb szöveget aligha ismer a tankönyvirodalom. Ennek fő oka, hogy a szerzők, vagy talán inkább az őket cenzúrázó minisztériumi hivatalnokok úgy érezték, ha kimondják, hogy az erdélyi vajdaság a magyar állam szerves része volt, akkor a magyar revizionizmus voltaképpen óáltaluk falra festett ördögének tesznek engedményt.

Ezek után további történelmi szerepünk sem lehet más, mint a megbélyegzeteké. A bemutatott anyag alapján az itt kibontakozott civilizációhoz nekünk sok közünk nincs. Annál több a magyar nevek alatt szereplő „román személyiségeknek” (Drágffy Bertalan, Kinizsi Pál, Hunyadi János). A Panaitescu-féle tankönyv Hunyadi Jánost minden román nemzeti vezetőjének teszi meg: „... a románok egyesített hatalmával védte a kereszténységet. Ő minden románok nemzeti vezetője (șef național) és az európai civilizáció védelmezője.”

Hogy az erdélyi hősök és leszármazottaik (Mátyás király...) román volta ne legyen kétséges, nevük románra fordítva, illetve eredeti módon „átfonetizálva” szerepel: Ioan Corvin, Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, Pavel Chinezul...

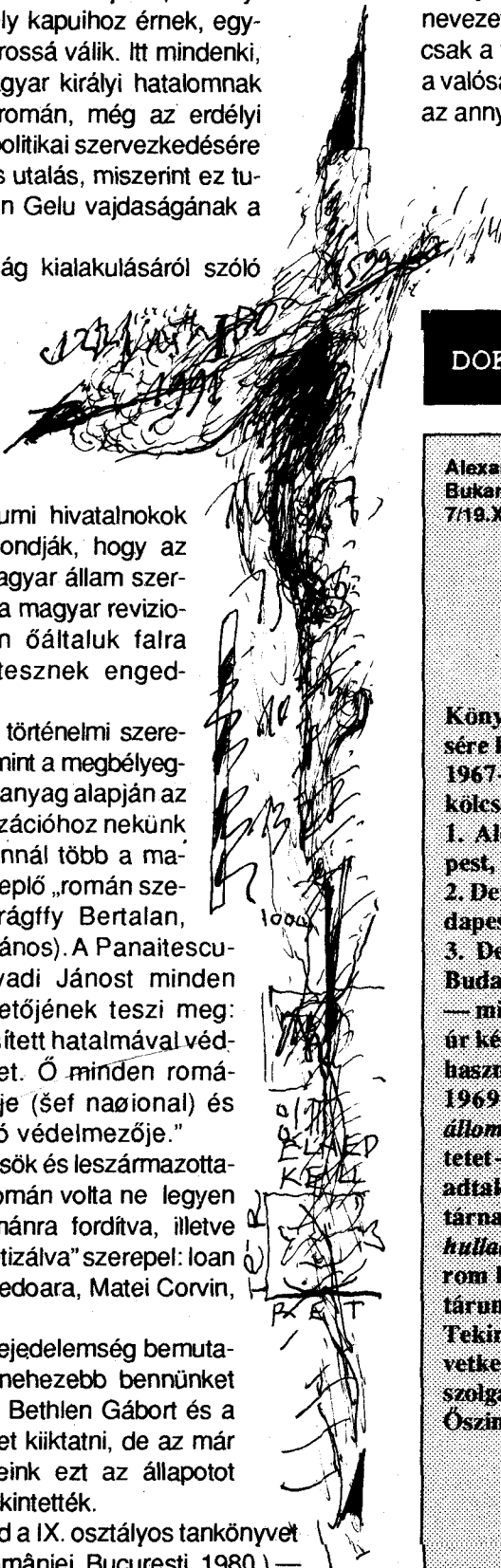
Az önálló erdélyi fejedelemség bemutatásában úgy látszik nehezebb bennünket megkerülni, mert egy Bethlen Gábort és a Rákócziakat nem lehet kiiktatni, de az már tabu, hogy fejedelmeink ezt az állapotot csak ideiglenesnek tekintették.

Az újkorban — lásd a IX. osztályos tankönyvet (Istoria modernă a României, București, 1980.) — bármennyire meggyűlt a bajunk a Habsburgokkal, a kialakuló román nemzeti szellem ellen tevékeny-

kedtünk. Ennek csúcspontja volt az 1848-as forradalom, valamint az 1867-es kiegyezést követő korszak. És, mert a rossz a mesében is elnyeri méltó büntetését, hát mi is megkaptuk Trianont.

Az irányított román történelemtanítás ilyenszerű képet fest rólunk, magyarokról. Az erdélyiek értékrendszere természetesen nemcsak ennek függvényében alakul. Nekik könnyű a dolguk, csak szét kell nézniük az Erdélynek nevezett történelmi múzeumban. De mi lesz azokkal, akik csak a tankönyvek alapján ismernek meg? A hiányos és a valóságtól nagyon távol álló magyarsággép hozzájárul-e az annyira óhajtott megbékéléshez?

Lukács István

DOKUMENTUM — KOMMENTÁR NÉLKÜL

Alexandru Donici Könyvtár
Bukarest, Zalomit u. 4.
7/19. XI. 1990

(fordítás)

A Haáz Rezső Múzeum részére
Székelyudvarhely, Hargita megye
Kossuth u. 29. sz.

Igazgató Úr!

Könyvtárunk volt olvasója, Dr. Bartha Zoltán kérésére közöljük a következőket:

1967-ben a székelyudvarhelyi rajoni Könyvtárból kölcsönkaptuk az alábbi köteteket:

1. Alexander Bernat: Diderot tanulmányok, Budapest, 1900, 04412 sz.
2. Denis Diderot: Válogatott filozófiai művei, I.k. Budapest, 1895, 04412 sz.
3. Denis Diderot: Válogatott filozófiai művei, II.k. Budapest, 1900, 04412 sz.

— mindhárom kötetet érték nélkül —, a fennemlített úr kérésére, aki a doktori disszertációja megírásához használta fel ezeket.

1969-ben könyvtárunk magyar nyelvű könyvállományát teljesen felszámolták (csupán kb. 5000 kötetet — RSz K-ban megjelent szépirodalmi anyagot — adtak át a „M.Sadoveanu” Municipiumi Könyvtárnak), a többit a DCA-hoz szállították be, mint hulladékanyagot. Ezek között volt a fennemlített három kötet is, amely a jelzett időpontban még könyvtárunkban volt.

Tekintettel az akkori felettes szerveink döntései következtében kialakult helyzetre, könyvtárunk nem szolgáltatathatja vissza a szóbanforgó könyveket.

Őszinte sajnálatunkat fejezzük ki a történetek miatt.

Tisztelettel

Ligia Lupu
főkönyvtáros

(pecsét, aláírás)

Bukarest, 1990. XI. 19.

... Kápolna-mező nevű helyen egy kápolna rommaradványai látszanak, a kápolna mellett egy gyógyforrás fakad fel, melyhez most is Úr szerdáján feljár a nép, s felviszi beteg gyermekeit fürösztetni, mert e forrásnak nagy gyógyhatást tulajdonítanak, mely a hagyomány szerint onnan ered, mivel Szent László király itt szokott volt fürdeni. A forrás közelében egy bemélyülést *Sátorhelynek* neveznek; itt állott volna a szent király sátra.” — olvashatjuk Orbán Balázs nagy munkájában, A Székelyföld leírásában Oroszhegy, udvarhelyszéki falu határáról. A „legnagyobb székely” bejárva a szék falvait, a múlt század közepén több helyen bukkant a nép körében élő Szent László kultusz nyomaira. „A bágyi hegyből egy nyugatra hajló heglánczolat húzódik Dálya felé. Ezen hegygerincznek Abránfalva feletti legnagyobb csúcsát *Szabárcsnak* hívják. A hagyomány szerint itt sz. László királynak volt egy vára. (Hihetőleg az üldözöttes korában bujkálhatott itt.) E hegynek Égére (falu) néző alj-

ban egy kaszálózt most is fejedelem földjének neveznek. A hagyomány szerint itt voltak régen a várórizet szántóföldjei; s végre sz. László itt laktának némi bizonyítványa az ide közel lévő *Szent László* nevű falu is.” Székelyderzs határából a *Lászlóhegyese* helynevet jegyzi fel „mely sz. László emlékét őrzi”. Az Orbán Balázs által lejegyzett néphagyomány határozottan állítja, hogy Szent László király közvetlen kapcsolatban volt e földdel és lakóival, a székelyekkel.

A múlt század második felében, amikor Huszka József egymás után fedezi fel és közli a székely falusi templomokban a több évszázados vakolat és mészrétegek alatt megmaradt falfestményeket, feltűnik a Szent László legenda gyakori előfordulása. „Szent István, szent László, szent Margit, szent Kálmán (talán Szent Imre?) alakjai szokottabbak, de kivált a szent László legenda egyetlen templomból sem hiányzik, mindig a templomhajó északi falának felső képsorát alkotván” — írja Huszka József, minden 16. század előtt

épült székelyföldi templomra kiterjesztve megfigyeléseit. Ha nem is bizonyosodott be, hogy a legenda „egyetlenegy templomból sem hiányzik”, tagadhatatlan, hogy a 14-15. századokban a legkedveltebb képsor volt a keleti és északi határvidékek templomaiban. A Székelyföldön ma is láthatóak a bibarcfalvi, bögözi, gelencei és székelyderzsi templomokban a szent László legenda 14-15. században festett jelenetei. A múlt század végén lebontott erdőfülei és homoródszentmártoni templomokban 14. századi sorozatok semmisültek meg. Adataink vannak még más templomokról is, ahol egykor a szent király legendájából meríthettek erőt az egyházközség tagjai: Csíkmenaság, Csíkszentmihály, Sepsibesenyő, Sepsikilyén, Maksa. Biztosra vehető, hogy a felsorolt 11 templom meg sem közelíti a 16. századra megfestett Szent László freskókkal rendelkező templomok számát. Nagyon sok eshetett áldozatául a későbbi átépítéseknek. Nem tudhatjuk, mit rejtegetnek sok templom falain az évszázados vakolat- és mészrétegek, mivel rendszeres falkutatások még nem folytak. A felsőboldogfalvi református templomban a padlózat alatt nagyon sok olyan levett vakolatdarabot találtunk a restaurálási munkák során, amelyeken freskónyomokat figyelhettünk meg.

Feltűnő, hogy a Szent László legenda fentmaradt emlékei a Székelyföldön kívül elsősorban a középkori Magyarország északi megyéiben csoportosulnak, ahol ugyancsak határőr-népek laktak.

Az egyhajós, kis falusi templomokban festett falképsorozatok, amelyeket úgy két évszázad leforgása alatt festettek,

meglepően egységes történetet mesélnek el. A várjelenetben László király seregével kivonul egy várból, valószínűleg Váradról (a bögözi falképen búcsúzóul (?) megemeli liliosomos koronáját). Ezután a csatajelenet, majd az üldözés következik, a magyar és a kun sereg csatája, amelynek végén László király üldözőbe veszi a leányrabló kunt. A harc gyalog folytatódik, a birkózási jelenetben, az elrabolt magyar leány elvágja a kun horgasinát és ezzel eldönti a küzdelmet. Következhet a kun lefejezése, majd a pihenés vagy a fejbenezés jelenete, amikor a király a leány ölébe hajtja fejét, fegyvereit egy fára akasztja. Lehetnek kisebb eltérések a sorozatok felépítésében, hiányozhatnak egyes jelenetek, azonban az elbeszélő történet mindig ugyanaz. Egyházi festészetben nem ritka a csodás elemek megjelenése, de a figyelmes szemlélőnek azonnal feltűnik, hogy nem egy szent szokványos legendájával állunk szemben. A harcolókat nem fogják a fegyverek — lóról szállva birkóznak. A kunt csak testének egyetlen pontján lehet megsebesíteni. A székelyderzsi kun vörös lángot fúj ellenfele felé. A pihenés jelenete sem illeszthető a korabeli nyugati, lovagi ihletésű képek sorába.

Az elbeszélő források közül Mügelin Henrik német nyelvű krónikája van a legközelebb a falképek világához: „Ugyanezen a napon László herceg meglátta, hogy egy nagyon szép leánnyal maga mögött az egyik pogány lován elszökik. Sietve felül Szög nevű lovára, de nem tudta elérni. Akkor odakiáltott Szent László a leánynak és mondá: Ragadd meg a hitetlent az övénel fogva és bukj le véle a földre. A leány

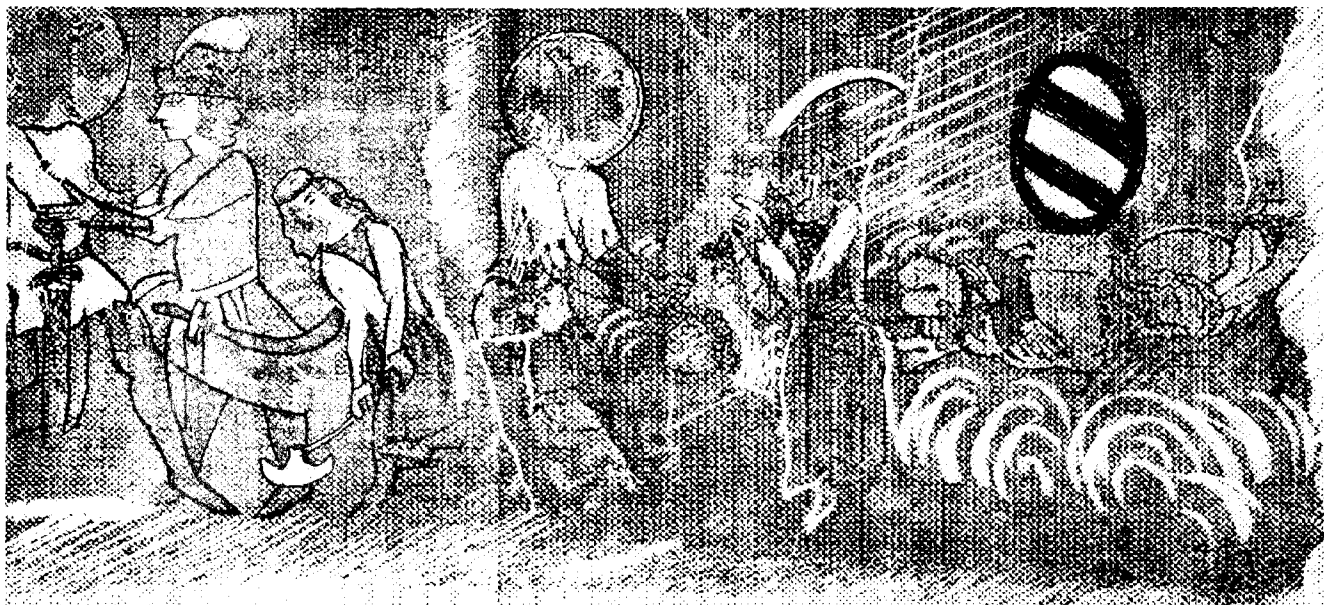
megtette. Ekkor László, a szent herceg megsebesítette a földön fekvő pogányt és meg akarta ölni. Akkor felpattant a pogány és sokáig birkózott Szent Lászlóval; olyan sokáig, hogy a leány szekercével lesújtott a pogány egyik lábára, hogy az elesett. Akkor László a hitelent hajánál fogva tartotta; a leány szekercével lesújtott a nyakára. Tehát így mentette meg a király és a herceg a leányt a fogságtól és örömmel hazamentek.”

A Szent László kultusz méreteit jelzi az is, hogy szívesen választották templomok, kolostorok védőszentjéül. A Székelyföldön ilyen templom a küküllőkeményfalvi (Udvarhelyszék), csíkszentsimoni, csíkszépvtzi (Csíkszék), nyújtódi (Kézdiszék) és a felvinci (Aranyosszék). Az Árpádházi szentnek ajánlott templomok száma is nagyobb lehetett, de nem ismerjük a középkorban épült református és unitárius templomok egykori védőszentjeit. Udvarhelyszéken találjuk az egyik róla elnevezett falut, Székelyszentlászlót. Az egy-

kori Nagyöküllő megyei Szászszentlászló és a volt Kisküküllő megyei Oláh- valamint Kisszentlászló elnevezést valószínűleg a 13. századig itt lakó székelyek adták. Nem valószínű, hogy a falvak későbbi szász vagy román lakói a szent királyról nevezték volna el lakóhelyüket. A Kolozs megyei Tordaszentlászló magyar település.

A gótikus kályhacsempéken is megtalálhatjuk a legenda jeleneteit a Kárpátok mindkét oldalán. A várjelenet, az üldözés, a birkózás, a pihenés jelenetei 14-16. századi besztecercei, jászvásári (laši), moldvabányai (Baia), székelykeresztúri és csekefalvi kályhacsempéken bukkantak elő. A Kárpátokon túli példányok a városi katolikus lakosság házaiban voltak beépítve.

A Képes Krónika a falképeken bemutatott eseményeket az 1068-as Kerlési vagy Cserhalmi csatához köti, amikor a kunok — valójában besenyők és úzok — vezettek zsákmányoló hadjáratot Észak-Erdélybe, Biharba és a Nyírségbe.

A Szamos mentén a moldvai szállásaikra visszavonuló nomád sereget Salamon király, Géza és László hercegek szétverték. A csatában — annak ellenére, hogy forrásaink nem emlékeznek meg róla — bizonyára résztvettek az akkor még Biharban lakó székelység csapatai is a hercegek seregében, akik a bihari dukátus (hercegség) urai voltak. A székelység kötelessége volt minden hadjáratban az előhadban, visszavonuláskor az utóvédben harcolni. Így szinte bizonyos, hogy az élen harcoló László herceg seregrészében vettek részt a cserhalmi csatában. Később, uralkodása éveiben I. László király eredményesen küzdött az ország keleti határait veszélyeztető kunok ellen. A székely nemzetiségek letelepítése a keleti gyepükön, határvédő feladatokkal, az ő uralkodása alatt kezdődött el.

I. László királyt már halála után szentként tisztelték, váradi sírjánál csodák történtek, így semmi akadály nem volt, hogy III. Béla a pápa engedélyével 1192-ben szentté avatassa. A magyar népmondák és legendák legnépszerűbb szentjévé vált. Kultusza III. Béla, Nagy Lajos, Zsigmond, Mátyás királyaink idejében és a barokk korban mindegyre megújult. Míg a királyi udvarban a lovagi kultúra eszményképe volt, a határvédő népek — székelyek, szepesi lándzsások — számára példakép, a haza hőseit a határokat, az egyházat, a gyengéket megvédő szent királyt látták benne. Életében véghezvitt cselekedetei és a halála után neki tulajdonított csodák erre alkalmassá is tették. A falusi templomok falán megfestett legenda különbözik a hivatalos egyházi legendától. Kétségtelen, hogy ezt is az egyházi

művészetben járatos papok fogalmazták meg, a néphagyományok felhasználásával. A szent élete összeolvadt egy keleti hősmonda elemeivel, amely élénken élhetett a hagyományörző székely nép körében. A falképek legendája a 12-13. században alakulhatott ki, és csakhamar meg is festették a bögözi és gelencei templomokban. Itt, a határvédőn, amíg a székely társadalom megőrizte nemzetiségi szervezetét, századokon keresztül időszzerű maradt a megisméltető kun, tatár, török betörések időszakában.

A haza bajnokát székely népe Csabához hasonlóan még századok után is visszavárta. A Dubnici Krónika (1479) leírása szerint 1345-ben a tatárok ellen vonuló székely sereg meglátva az ellenség sokaságát így fohászkodott: Szűz Máriám, segíts meg! Szent László király, harcolj velünk! És ennek nyomán egy hatalmas vitéz jelent meg, aki csatabárdjával törte-zúzta az ellenséget. Mondotta is egy vén tatár, akit fogságba ejtettek: Nem a székely, nem a magyar vert meg minket, hanem az a László, akit segítségül hívtatok! A csata idején a nagyváradi templomban is csoda történt; a templom óre sehol sem találta a szent király koponyáját. Hiába kereste, csak a csata után került elő, mintha onnan tért volna vissza. Így győzte le Szent László holtában is a tatárokat.

Zepczaner Jenő

RÓLUNK

6

*Gnóti sze autón,
avagy ismerd meg önmagad!*

Végre megjelenhetett! Ez az első gondolat, ami kitetszik annak a könyvnek sorai közül, amelynek „sok helyen átmenő” kézírata a rosszemlékű Ceaușescu rendszerrel egyidős, és hol elismerést, hol visszautasítást kiváltva, végül is jó kezekbe került a Tudományos Könyvkiadónál 1984-ben. Ioan Opris gondozásában, Ladislau Gyémánt előszavával és Ioana Cristache Panait szerzői közreműködésével is csak 1990-ben jelenhetett meg — soha jobbkor — Ion I. Russu féltve és türelmetlenül dédelgetett, posztumusz, *Románok és székelyek* (Români și secuii) című kötete, amely úgy mond a „jóhiszeműség, a történelmi igazság iránti tisztelet perspektívájából” íródott. A szerző, akinek saját nemzete — a románok etnogenéziséről írt munkája sem aratott egyöntetű és osztatlan elismerést, jelen esetben nem többre vállalkozik, mint „elismert és féltelmes kritikai szellemével” a „helységek és a lakosság igazi történelmének”, az „igazság helyreállítására”, a közel 1000 éves magyar (székely) és román viszonyból fakadó társadalom-történelmi valóság lényeges elemeinek feltárására. (kiemelés RAL)

Az olvasást a gyakorlottabbak számára is megnehezítő — részletes lapalji jegyzetekkel, ide-oda küldözgető, útvesztő szövegközi utalásokkal, bő bibliográfiai adatokkal és sok-sok zárójellel ellát-

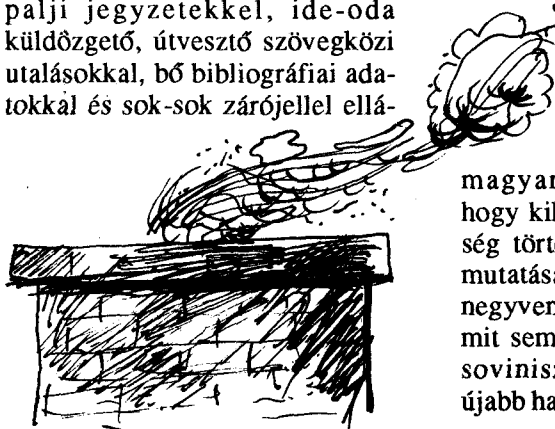
tott — gyakran csemegézőn gúnyos hangvétellű, tudományosnak tűnő könyv, amely összetett kutatási módszert ígérve, azt akarja újra bebizonyítani, amit a szerző bevallása szerint is a román kutatók 1920 és 1940 között kevés sikerrel egyszer már megpróbáltak: mármint a mai székelység zömmel román eredetét. Ugyanis hiába lovagoltak annyit a témán, a „kérdés nem mindenki számára tisztázódott”. Ismételjük tudományosnak tűnik a könyv, amelyben viszont nem egyedülállóak az olyan, tisztességes történészre nem valló kijelentések, mint a „desigur” = bizonyára, „trebuie să fie” = kell, hogy legyen, „se poate admite...” = megengedhető, „este foarte posibil” = nagyon lehetséges..., valamint az a magabiztos állítás, mint „aceasta este realitatea...” = ez a valóság, hogy végül is kiderüljön, hogy az egész eszmefuttatás „csak általánosságban (nagy vonalakban) tudja visszaadni a népi-etnikai valóságot, az igazi társadalom-demográfiai helyzetet”. S ha már a demográfiánál tartunk, azt sem tartjuk elfogadhatónak — mindazok ellenére, hogy az „oral history” ma már kutatási módszerré és különálló történelemtudományi ággá vált — hogy a szóbeli adatok, nyilatkozatok, hagyományok és visszaemlékezések a statisztikai, demográfiai adatok helyesbítésére alkalmasak volnának.

Ha a szerző következetes lenne és nem bonyolódna bele saját maga szötte el- lentmondásaiba, valamint megelégednénk az ajánlott magyarázattal, megtudhatnánk, hogy kik is a székelyek. A székelység történelmének bibliográfiai bemutatásánál viszont megelégszik a negyvenes évekig írt adatokkal, semmit sem tudva — gondoljuk „eleve sovíniszta” jellegük miatt — az újabb hazai, illetve külföldi ilyen irá-

nyú kutatásokról. Így a székelység, hol mint az elmúlt korok értelmében vett „nemzet” (38.o.), hol mint még „Erdély keleti sarkába való, telepítésük előtt elmagyarosított heterogén törzs” (32.o.), hol mint törzs, illetve kis törzsszövetség jellegű, eléggé csekély létszámú egységes és koherens etnikai csoport jelentkezik. Mindez egy pár oldalnyi távolságban egymástól. Azt is különösnek tartjuk, hogy ez a törzs, törzsszövetség, etnikai csoport vagy nemzet — értsd ahogy akarod — magyarsághoz való tartozását, vagy nem oda tartozását, egy XIX. századvégi politikus szavaiból következteti ki. (32.o., 20. lapaljai jegyzet). Valamint azt is, hogy a nemzetvé válás folyamatának XVIII.-XIX. századi elemeit jelen esetben a XI-XII. századba vetíti vissza. Mindenesetre a törzstől a nemzetig hosszú az út. Mindenki számára — kivéve a szerzőt — ismert az a tény, hogy a székelység sohasem képezett a szó igazi értelmében vett, igazi nemzetet, mert közben beolvadt

az öt befogadó nagy nemzettestbe, amellyel a legsorsdöntőbb pillanatokban testileg, lelkileg, szellemileg eggyé vált.

A székelység és románság viszonyát illetően, alapvető kérdésekben nem áll szándékunkban vitába szállni a szerzővel, ugyanis Russu saját bevallása szerint is műve nem egyéb vázlatos, egyelőre történelmi és filológiai jellegű kutatásnál, amely függetlenül a mai vagy jövőbeni politikai gyakorlattól, társadalom-etnikai vagy területi-politikai megfontolásoktól, az összes adatok fényében követi nyomon csak a tényeket, azok társadalom-történelmi valóságát (RAL). Műve nem több a két világháború közti, a románság elszékelyesítéséről írt alkotások — ha netán valaki ismerné őket —

NEKÜNK

„rendszerezett újracsoportosításánál”.

A kötet A székelyek és Erdély; A székelyek letelepedése a Szamos és Maros medencéjébe a többségi román lakosság soraiba; Délkelet-Erdélyi helységek román etnikai eredetének más bizonyítékai; és a Román személynevek a székelyek és magyarok nyelvében című fejezetekre oszlik. Ettől függetlenül mindenhol a főhelyen az elnemzettelenítés motívuma uralkodik. Akárhova ütjük fel a könyvet, mindenhol akadunk egy-egy jelzőre, amely teljesebbé teszi a gazdasági, közgazgatási, iskolai és egyházi vonalon egyaránt kiteljesedő, elmagyarosító politika jellemzését. Megtudhatjuk, hogy ez nagy hírnévnek örvendő, féktelen, fanatikus, bigott, mániákus, messiási, megkapó arányú, impozáns méretű, zavaros és mélyreható folyamat. Tömeges és intenzív. Zaklatások, terror és gyilkosság árán is, de következetesen végrehajtott, ügyes, jól kiszámított, erőltetett, tudatos, hosszú lejáratú. Furfangos, egynevető és abszolút eredeti... és jól figyeljünk... ma is tartó (111.o.)

Russu egy sor olyan korabeli állítást idéz, amelyek egy valóban értelmetlen és az akkori, régi görceiből felodódní nem tudó politika szült a nemzeti állam, a nemzeti nyelvhasználat, az oktatás terén, s amelyekkel manapság különösen divat mifelénk parlamenti berkekben és kormánykörökben a nemzetiségeket illetni. Ismételné önmagát a történelem? — Úgy érezzük, igen.

Az erőszakos magyarosításnak a következménye aztán az lett, hogy az 1918 után Magyarországon maradt, románok lakta, Körös- Maros- Tisza vidékén a román nyelvi és etnikai közösség teljesen eltűnt (!) — a szerző állítása szerint. Csak akkor nem nagyon értjük, hogy kik látogatják a határainkhoz közel levő magyarországi helységekben a román iskolá-

kat, kik írják és olvassák a román nyelvű lapokat.

A negyvenedik oldal szövegtestéből megtudhatjuk, hogy „ma már arányaiban meg nem állapítható. de nagyvonalakban felértékelhető, sejtethető (poate fi întrezărită) román etnikai réteg a Maros völgyétől a Hargitáig, a Kárpátokig faluról falura egységesen szétszórtan, teljes földrajzi folytonosságban élt. A lapjai 32. jegyzetben viszont már az áll, hogy a Nagy-Küküllő felső folyása és a Homoród, tehát a székelység fő letelepedési területén, Székelyudvarhely környékén a román népi réteg mégis vékonyabb volt. A könyv több elszékelyesítés magyarázata rögtön kéznél van: A legvérengzőbb székelyek az „anyaszékbeliek” voltak, akik már kezdettől fogva eltávolítottak minden román- szláv helyelnevezési elemet, amely az őslakosságra emlékeztetett volna.

Hogy hogyan is zajlott le az elszékelyesítés? Íme, egy pár magyarázat: „lassú felszívódási folyamat, amelyben a magyar nyelvű székely többség nyelvileg, kulturálisan, politikailag, ha nem biológiailag, elnyelte a román ajkú kisebbségeket” (113.o.)

„A székelységnek a születésekhez, esküvőkhöz, temetésekhez kapcsolódó, a románokéval majdnem azonos szokásai, valamint a mindenféle vallással kapcsolatos babonák a román vallásos alapnak, a románok elszékelyesítése közben, a székelyekre gyakorolt erős

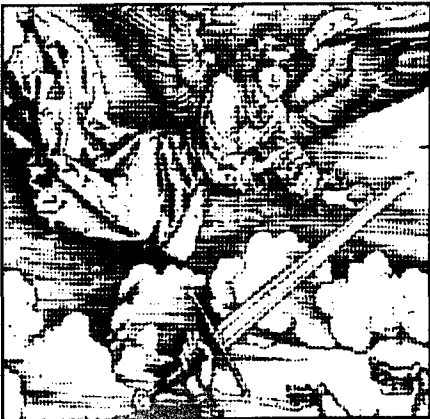
befolyását mutatják.” (110.o.)

A személynevek kölcsönzése „nemcsak nyelvi, névtudományi és művelődési (...) hanem egy két-három évszázados társadalom-történeti, demográfiai és biológiai jelenség.” (19.o.) Hogy is van tehát? Kérem mindenki érdeke, felfogása, szája íze szerint választhatja ki a folyamat biológiai vagy nem biológiai jellegét, mindenki maga döntheti el ki kit is befolyásolt.

De mi székelyek, akik nem is vagyunk székelyek a szó igazi értelmében, hanem csak elszékelyesített románok tudomásul vehetjük, hogy nincs is saját arcunk, se dalunk, se táncunk, se házunk hiszen az pont olyan, mint a románságé. Igaz, hogy ez nem a szerző saját véleménye, csak Nicolae Iorgától kölcsönözte azt. Különbözik ennek a tételnek nagyon sántító bizonyítását vállalta magára a harmadik fejezetben az említett társszerző I.C.Panait. Az viszont, hogy nemzeti vonásként akarja belénk súlykolni az esetleges körülmények közötti önmegtartózkodást, renegátságot, mármint azt, hogy könnyen lemondanánk magyarságunkról és nem tünne súlyos sértésnek az eredeti „természetes etnikai-nyelvi közösségbe” — természetesen a románba — vagy egy más, az ország „kiváltságos nemzetébe” való visszatérésünk, az már Russu-nak a saját véleménye. Tartsa meg magának!

Itt említenénk meg, hogy annál a történésznél, aki az elnemzettelenítés borzalmairól ír ostorcsattogató könyvet és legfőbb ütőkartyája a névelemzés, és felháborodással teszi ki Jorga Miklós neve után a „sic!” (=így!) jelzőt, meglepően hatnak a Francisc Kozma, Carol Benkő, Janoš Bányai, Paul Balogh, Alexe Dósa és Blasius Orbán nevek. (kiemelés RAL) Lehet csak helyreigazítás - sic!

Különbözik a beígért sokoldalú bizonyítékok felsorakoztatása helyett minduntalan a személynevek erőlte-

VAGY

tett elemzésébe ütközünk, mint döntő érv a székelységnek román eredetére nézve. Mindazok ellenére, hogy a szerző kiemeli a magyar összeírások névelemzésen alapuló, helytelen nemzetiségi vonatkozású végkövetkeztetései hiányosságait, (nem ő az első, ezt már megtették a magyar történészek jóval korábban), ő maga is ugyanazon ingadozó, meglékeltdikön evez, amikor a Bokor, Csíki, Fekete, Hosszú, Kelemen, Kurta, Szakács, Szócs, Szűcs, Csizmadia stb. nevek román vagy románból magyarra fordított jellegét próbálja magyarázni. Nyelvész legyen a talpán az az ember, aki évszázadok távlatából döntést merne hozni „Péter vagy Petru” kérdésében.

Biztosíthatjuk viszont mindazokat, akik támogatták e könyv megjelenését, hogy azok a „bizonyos székelyek”, az „újonnan áttértek” (neofiți), akik ma székelyeknek, magyaroknak vallják magukat, valóban nem akarják többé hallani, hogy valamikor őseik románok voltak, attól függetlenül, hogy ez tetszik egyeseknek vagy sem, függetlenül attól, hogy valóban csörgedezhet ereikben román vagy akár másfajta vér, amit ez az erdélyi kohó megengedett, s amit P. Rămneanțu, Gh. Selegianu

és I. Făcăoaru-ék, az Astra által patronált, fajegészségtani és biopolitikai folyóiratukban oly nagy energiabedobással igyekeztek igazolni, miután az antropológiai felmérések nem mindenben elégtették ki a hozzájuk fűződő vérmes reményeket. Az idegen vér csak vitalitásukat erősíti. Egyébként már megtanulhatták volna, hogy valakinek a nemzetiségét nem az határozta és határozza meg, hogy melyik etnikai testbe születik bele, vagy hogy melyikbe akarják egyesek beleerőszakolni, hanem az, hogy milyennek vallja magát. Ma számonkérni valakinek, valamikori más nemzetiségű őseit — itt nálunk Erdélyben — szerény véleményünk szerint ostobaság.

Azt, hogy a két világháború közti megkésett „visszarománosításnak” nemcsak a polgári kormányok gyöngege, nemcsak a román politikusok szektarizmusa, üzletelése (afaceriștii de la Tg-Mureș), a román egyháziak torzsalkodása az oka, hanem az „objektív helyzet, az adott törté-

nelmi feltételek” okozták, azt teljesen elfogadjuk. Arról viszont, hogy az említett időszakban a román „tudományos élet” káderei nem voltak képesek vagy hajlandók többet dolgozni, kutatni az ügy érdekében arról nem tehetünk. Ezeket nem a magyarság, nem a székelység akadályozta meg.

Ha egy helyen ki is jelenti, hogy tudományos, történelmi szempontból inkább a különböző korokbeli faluról-falura történő elmagyarosítási folyamat valóságának a feltárása a fontosabb, mint a 200 év alatt elvesztettek visszakövetelése és visszaszerzése mégis a „visszarománosítás”-ra vonatkozólag ismerős csengésű programot is ad a kötet a „kutatás feladatai” c. fejezetben. Információk statisztikák, építmények, régi könyvek, dokumentumok (?), antroponimiák, helynevek, felekezetek helyzetének, reminiscenciáknak (=ködös emlé-

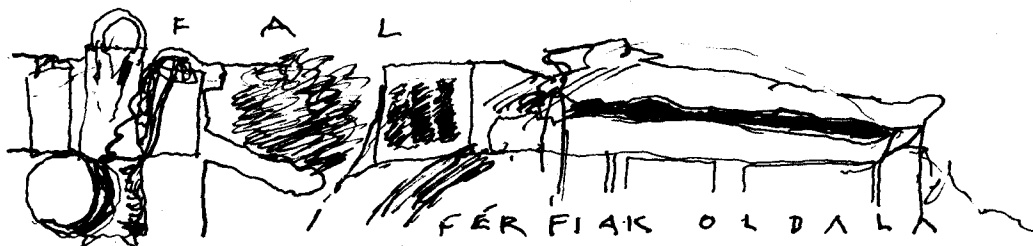
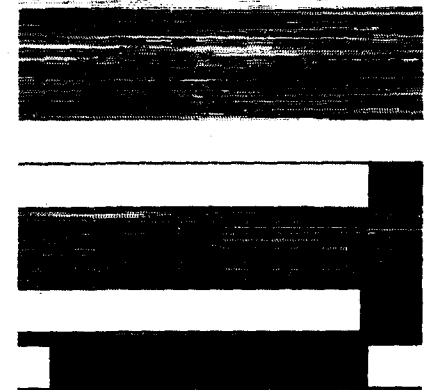

Székelyudvarhely, a vidék központja, nagyon szegény középkori műemlékekben. Elképzelhetjük, hogy a szék életében a középkorban is vezető szerepe volt, talán még a művészet pártolásában is, ennek azonban alig maradt néhány emléke. Ezért megbecsülendő minden tárgyi anyag, vagy hajdan meglévő művészeti alkotásról szóló híradás. Ebből a szempontból tartjuk igen jelentősnek azt az 1806-ból származó feljegyzést, mely Székelyudvarhely egyik templomának, a szombatfalvi római katolikus templomnak középkori freskóiról ad rövid leírást. E rövid, de számunkra értékes feljegyzés már majdnem 90 éve közölve van az ilyen témához legilöbbs helyen, a műemlékjegyzékben, de mivel nem a trözsanyagban, hanem a pótlások között szerepel, eddig minden szakkutatónak elkerülte figyelmét. Régi adósságot törlesztünk tehát, amikor a Forster Gyula szerkesztésében 1906-1913 évben Budapesten három vaskos kötetben megjelent Magyarország műemlékei c. könyv II. kötetéből, a Gerecze Péter által összeállított Műemlékjegyzék 1186 oldaláról, a Pótlások megfelelő hasábjáról közöljük a szombatfalvi, már lebontott templom falképeinek 1806-ban készült leírását.

„A szombatfalvi templom romlott el 1795, melynek belől az oldala két felől veres festékes lévén, az apostolok képei valának pingálva az oldalain, legelő pedig az oltár megett at Sz. Péter képe vala lepingálva, ki is fennállva mezítláb ostyia formában consecrálja vala a kenyér színt; az asztalon pingált Crucifixus

NEKIK

kek?) felmérését. (Vérünket ne adjuk-e újból elemzésre?) Mindez a székelység teljes területén. „A dokumentumokon alapuló helyreállított tények nélkül melyeknek nincs semmi közük a vádaskodáshoz, melyek nem keresnek azonnali helyesbítést és javításokat, sem felelőséget vagy „büntetéseket”, amelyek korszerűtlenek és képtelenek lennének — ennek a térségnek a történelme és valós szerkezete nemcsak, hogy hiányos és téves lenne, hanem elejétől fogva már hamisított. Mindez tehát a történelemnek nem politikai vagy állami hanem társadalomtörténeti problémája, és az is marad, amely elsősorban megállapítja és helyreállítja a múlt valóságait, függetlenül attól, hogy ha ez időszerű állami, nemzeti és társadalom-politikai következtetéseket eredményezne is. „Ezt elhanyagolni „súlyos embertelenség”, „szentségtörés” volna. Ez a kényelmes magatartás csak az olyam történészek malmára hajtáná a vizet, mint

előtt, fekete pálcza lévén balfelől való oldala mellett magának felállítva. — Az férjfiak felől levő kárpit fundamentumán pedig a *Sz. Barnabás apostol képe* vala, kinek is kezében egy festett táblán gótikus írással némely szók után e vala írva „Et memoriam perennem Amen. S. Barnabas Apostolus Ao Dni 1111. 1-a Aprilis” Melyek szerint azon régi kápolnában az isteni tisztelet elromlásáig 695 k. hatszázkilencvenöt esztendőök alatt tartatott”. A közlő Gerecze mindjárt hozzát teszi: „Az 1111 évszám alatt 1555, a Sz. Péternek nevezett alak alatt pedig Krisztus értendő.”

Az idézett feljegyzés forrásáról ezt közli Gerecze: „Székelyudvarhely egykori templom és falképeiről dr. Lukinich Imre tanár Deésről a következő sorokat közli: Feljegyzés a következő című kéziratban, mely a nevezett tanár kezei között van:

„Jeles történetek régiségének s újságának megjedzése 1741-dik Esztendőtől fogva, melyek noha némely résziben csekélységet mutatnak is magokban, mindazonáltal némely okokra nézve illők az örök emlékezetre. A melyeket egyúnnem másunnan foglalta ezen kis *Compendiumba* Szombathalván resideáló Kocsárdi Idősb Gálffi Ferencz

Orbán Balázs, Barabás Endre, Szádeczky Lajos vagy Tóth Zoltán, akiknek jellemzéséről képet nyerhetünk már akkor, ha csak az Orbán Balázssra vonatkozókat említjük: középszerű etnológus, etnikai-nyelvi helyzet meghamisítója, demagóg kirohanású sovíniszta mágnás, aki még a mai szerzőket is befolyása alatt tartja. Jellemző, hogy minden, ami magyar az szavahihetetlen, hamis, elfogadhatatlan, túrhetetlen és reakciós. Minden más tanulmány, frás, cikk, amely leellenőrizhetetlen forrásokra, visszaemlékezésekre, kétes értékű memárookra, a magyar revizionozmust visszaverendő, két világháború közötti, újságírói tendenciós acsarkodásra hivatkozik — de román —, az igazi történelmi, elfogulatlan állásfoglalás.

Róth András Lajos
1991.03.17.

mp. 1806 esztendőben Szombathalván.” — A feljegyzés a 4-5 lapon található.”

Az említett személyek kilétééről és a feljegyzésekről érdeklődve, időrendben visszafelé haladva, ezeket tudhatjuk meg.

Dr. Lukinich Imre a Gerecze-féle jegyzék összeállítása idején írt egy tanulmányt az udvarhelyi vár történetéről, valószínű, hogy ezen kutatásai közben talált rá a hivatkozott Compendium-ra és benne a falképekről szóló feljegyzésre. Remélhetően e más hasznos adatokat is tartalmazó feljegyzés-gyűjtemény valahonnan előkerül, bár ki tudja, hol lappang az a Lukinich-hagyaték, amelyben az említett kézirat megtalálható. (1927-ben igen szép kötetben írta meg Lukinich a Bethlen-család történetét.)

Keresünk tehát egy kéziratot: id Gálffi Ferenc: Compendium (Jeles történetek... stb) 1806-ból, mely 1741-től való feljegyzéseket tartalmazott, régi és korabeli érdekességekről. A Gálffi család a középkortól jelen van Szombathalván, 1505-ben az udvarhelyi székelny nemzetgyűlésen esküdtté választották Gálffi Lukácsot és Szombathalvi Ger-

Utazzunk a régiekkel

Gyaloglat Erdélyben:
Gyergyó ...

gelyt (Székely Oklevéltár VIII.220). Egy M.Galphi tűnik fel egy XVI-XVII. századi harangfeliraton. A harang eredetileg a szombattalvi templomhoz tartozott, Orbán Balázs Szentlélekről közölte felirattörődékét (I.106), szerintünk ez két harang felirata, az egyik a Szombattalvi, másik a Gálffi család adományából, előbbi megmenekülve a háborús beolvasztástól, ma a budapesti Nemzeti Múzeum tulajdona. (Beolvasztástól mentesült harangok jegyzéke, Református Szemle 1917,457). A compendium-szerző Gálffi Ferenc utódai a XX. század közepéig jelen vannak Szombattalván. A család története nyilván gazdagítaná mind a helység, mind műemlékeink történetét.

O A szombattalvi régi katolikus templomot Orbán Balázs középkori eredetűnek tartotta, az 1333-as pápai tizedjegyzék „Sancto Georgio” falunévét Szombattalvával azonosította (Orbán, Székelyföld, I.63).

Ezt a feltételezést egyetlen tárgyi emlékekkel, egy későgótikus, pilléres szárú szenteltvíztartóval tudtuk alátámasztani (Dávid: A középkor Udvarhelyszék művészeti emlékei, 322). Most, a freskókról szóló híradás kétségelenné teszi a hajdani, 1795-ben lebontott templom középkori eredetét. Orbán Balázs helymeghatározása szerint: „E falu régi temploma a falutól északra eső azon magaslaton feküdt, ahol most a falu temetője van”. A régészek feladata lesz feltárni a hajdani templom alapfalait, a falak mentén bizonyára található középkori sírmaradványokat s tisztázni mind az eredet, mind az építéstörténetet.

Térjünk rá a falképekről írottakra. A Compendium feljegyzése három helyen említi freskókat a hajdani szombattalvi katolikus templomban:

1) „...belől az oldala két felől veres festékes lévén, az apostolok képeivelának pingálva az oldalain...” A veres festéket alapozásnak tartjuk, nem a teljes fal volt az apostolok képeivel befestve két oldalt, hanem — szerintünk — apostolképek maradtak meg a vörös alapú fal egy részén. Általában a legtöbb templomban megfestették az apostolok képeit, vagy tablószerűen, felsorolva, vagy kettőnként, az összefüggő ikonográfiai program képciklusai után megmaradó helyeken.

2) „...az oltár megett a Sz. Péter képe vala lepingálva, ki is fennállva mezítláb, ostya formában consecrálja vala a kenyér színt, egy asztalon pingált Crucifixus előtt...” A falkép Gerceze szerint is Krisztust ábrázolja, az

erdélyi anyagban ritkán előforduló kép a Szentmise áldozat címen egyelőre Barcaszentpéter toronykápolnájáról ismert. A lényeges különbség az, hogy ott az ostyát tartó kéz alatt kehely látszik és nem feszület. A baloldalt jelzett „fekete pálca” egyelőre számomra mint valamihez tartozó szegély, keret-dísz értelmezhető.

3) „Az férfiak felől levő kárpit fundamentumán pedig a Sz. Barnabás apostol képe vala...” Ha tudnánk, hol ültek a férfiak! A kárpit kifejezés itt talán a hajót és szentélyt elválasztó boltíves diadalívet mondja, annak alsó részén, tehát a földhöz közel, illetve az esetleges vállkő alatt lehetett a szintén ritkán felbukkanó szent Barnabás apostol, s szerencsések vagyunk, hogy neve fel volt írva és kiolvasható is volt a feljegyzést készítő Gálffi Ferenc számára. Barnabás, mint apostol bizonyára könyvet tartott kezében, erre volt felírva neve és az ominozus annus: 1111 április 1, (pedig Barnabás apostol napja június 11-én van). Ha az eredeti Gálffi-kézírást láthatnók, bizonyosra vehetnők az évszám 1555-re vonatkoztatását — valóban megtévesztően hasonló volt az 1 és 5 írása XVI. század elején.

Barnabás apostol bibliai alak, Pál apostol életével és térítői útjaival kapcsolódik élettörténetének Bibliából ismerős szakasza, amint azt az Apostolok Cselekedeteiről írott könyvben olvashatjuk. Ő volt az, aki kezeséget vállalt a csak frissen Krisztus-követővé lett Pálért s együtt mentek az első térítői útra, Barnabás második térítői útja szülőföldjére Márk János kíséretében történt. A hagyomány szerint szülőföldjén, Ciprus szigetén halt vértanúhalált. Levele és ma már ismeretlen Evangéliuma apokrifus iratnak számít. Mind a teológusok, mind a középkori falképfestők az apostolok közé számították. Falképi ábrázolása ritka, Erdélyben csak a lebontott dévai református templom szentélyfaláról ismerjük középkori ábrázolását.

A feltételezett 1555. évszámot csak a Barnabás apostol ábrázolásra célszerű vonatkoztatni. Ettől az időponttól a templom 1795-ben történt lebontásáig mi csak 240 évet tudunk számítani. Itt most nem is az évek sokasága, hanem egy hajdan létezett freskóról szóló híradás előbukkanása az örvendetes.

Dr.Dávid László

Gyergyószentmiklós: mezőváros. Gyergyó fő helye. Nem cifra, még nem is csinos, de pénzes városka. Piacát egy szélesecske utca teszi, kövezetlen, de főnyeres s így a többinél sárotlanabb. Utcái még elnevezve sincsenek a piacutcán kívül, mely Király utcának is nevezetik. Ezen több, eléggé ellátott és nem drága boltok vannak. Gyergyószentmiklós örmény szellemű kereskedőváros. Fő kereskedést a moldvai kurta szarvú marhákkal űznek. A gyergyói marhakereskedő örmények országszerte gazdagoknak tartatnak, nem kereskedők által. Lakói száma: 6250; római katolikusok 6158, református 92. Nagyobb részint székely huszárok és gyalogok elege. Mindkettőjüknek cancelláriájok van itt. Számosok az örmények, kiknek itt (a helyhez képest) szép templomuk van. Gyergyószentmiklós egyik, az erdélyi négy örmény katolika eklézsiák közt. (...)

A székelyek temploma a kolozsvári piaci templom alakjára készültnek tesszik. Tornyára 1733., templomára 1756. s kőkerítésére 1786. van írva. Azon olvashatatlan írás, melyet Gálffi Mihály barátom megjegyzett, a napóra felett volt. Belőle én is csak annyit szótárolhatnék ki: „Occasus docet...”¹ Van benne egy császári-királyi normális iskola két német tanítóval, havonként 10-10 pengő forint fizetésűekkel, kik írni, olvasni, számítani s kevés földírást tanítanak. A tant négy év alatt könnyen el lehetne végezni, de a közlebbi tanító egy pöffeszkedő, rendetlen, tudatlan s a tanításhoz értetlen lévén, nyolc-kilenc év alatt sem tudta némely tanítványival elvégezni. Ennek pontatlansága miatt a tanítványok száma e roppant népességű tanodátlan helyen csak hatvanöt. A katonafiakat ingyen

tanítják, a nem katonáktól évenként két pengő forintot szoktak fizettetni, de ez csak visszaélés. Ezen iskola 1808-ban elégett volt.(...)

Alfalu: Gyergyószentmiklóstól félóra északnyugotra a haragos Békény vize két partjain. Lakói száma: 4813 lélek (római katolikus 3913, unitus 900). Temploma 1213-beli építmény, de helyébe új építetett; tornya még a régi. Téli iskolájában százötven-százhatvan fiú, ötven leány tanítatik évenként a kántor által, felügyelete alatt a harangozónak! Ezen megye feje a csíki esperességnek, melyhez tizenegy megyék tartoznak. Az esperes évenként kétszer tartozik megyéit megvizsgálni. A megyei jegyzőkönyv régi időkig terjedt, de mintegy harminchat év előtt a megyeházzal együtt elégett.

Szárhegy: Alfalutól egy óra északra, *Güdüc pataka* mellett. Lakói 4000-et meghaladják, van két temploma: egyik a megyéé, másik a Ferenc-szerzeteseké — emeletes kolostorral, épült 1707-ben. Szép helyt fekszik egy kápolnácska búcsújárásokra, melyek Gyergyóban és Csíkban minden faluban évenként nagy vesztegetéssel (s innen származó sok botránkoztatással tartanak), s a sátoros innepeknél buzgóbban megületnek. Szűk időkben a nép financiai szorultságán semmi hamarabb nem segítne, mint ezeknek a szükség tartásig eltiltása, de bajosabban kivihető is alig lenne.

A falu felett messzire látszó helyt van egy kastélyrom, melyet Lázár István csíki főkirálybíró számára Gyergyó-, Csík-, és Kászonszékek homlokán ily gót irat olvasható: „Christus Maria ao Dni 15 «o» 31”.²

Jegyzetemben az utolsó szám: egy, kitörldvén, nem vagyok bizonyos, ha oda egyes vagy más szám kell. Valaki a helyt látók közül Ján kipótolja. A középbeni „o” kérdésen kívül csak círáda, nem pedig jelentő szám. A kastély elégett 1707-beli tatár futáskor, helyét bírja ma gróf Lázár Zsigmondné. A gróf Lázárók sírboltjában egy ifjú holtteste (mondják) sok idő óta nemcsak rohadatlan, de kőkeménységű.

Ditró: Szárhegytől egy óra. 4000-nyi lakói. Határán Szárhegy felől az országos töltött úttól néhány lépésnyire látható egy háromnegyed ölnyi, magas, begyepesült halom, neve maiglan *Tatárhalom*. Beszéli egy régi ének után, melyet *Gyergyó romlásá*-ról írt, mint e versek kezdőbetűi mondják, Csáki Mihály, hogy 1707-ik év decembere utólja felé (25-én) Both András királybírószágában valami gyülevész rácok s oláhok Moldovából berontván,

sok pusztítás után lekoncoltattak harmincezen a gyergyóiak által, s ide és a ditrói határon még látszó két halmok alá temetettek. Én ezen éneket (eleget kerestem) meg nem találhattam.(...)³

Gyergyóremete Ditrótól félóra délre. Az itt már jól tutajozható Maros partján Gyergyó legszebb fekvésű faluja. Határán szép kővéváltak találtaknak.

Csomafalva a Maros bal partján Alfalutól félóra délnyugotra. A falubeli kutak vize annyira savanyú vizes, hogy édesvizet a Marosról kell hozni. Általában Gyergyóban csaknem mindenik faluban van borvíz.

Újfalu ettől délkeletre félóra.

Kilyénfalva mellette. A gyergyói falvakhoz képest kis falu.

Tekerőpatak Szentmiklóstól háromnegyed óra délkeletre. (...)

A faluk közönségesen oly stílusúak, mint minden székely faluk tudton kívül. Az egész faluk osztályában, úgy mint utcákéban és egyes házokéban, semmi rend és közsabály. Fő szellemök a rejtekezés. A legfélenfekvőbb helyeknek legfélenfekvőbb zugait választják. Innen a székely faluknak sok s mind rossz — néha hihetetlen rossz — utai vannak. Megvert Isten, ha valakit egy nagyocska ismeretlen székely faluban föl kell keresned, pedig a legőszintébb s szívesebb utasításokat veszed. A házok nem az utcára építvék, hanem erős korlátokon belől az udvarra, néha egészen eldugva. Ott is a fő ablakok nem utcára néznek, s még azok is kicsidek, sötétek, nagyobbára lantornások, az üvegesek is gondosan elrostélyozottak. Ezen búkálást különböző korokban különböző okok szükségesítették: legrégeb a keleti nőraboskodtatás, utóbb a villongós idők, újabbban a tolvajságok, legújabbban tán, hogy házi körben bizodalmason ejtett szovainkat leselk e d ó

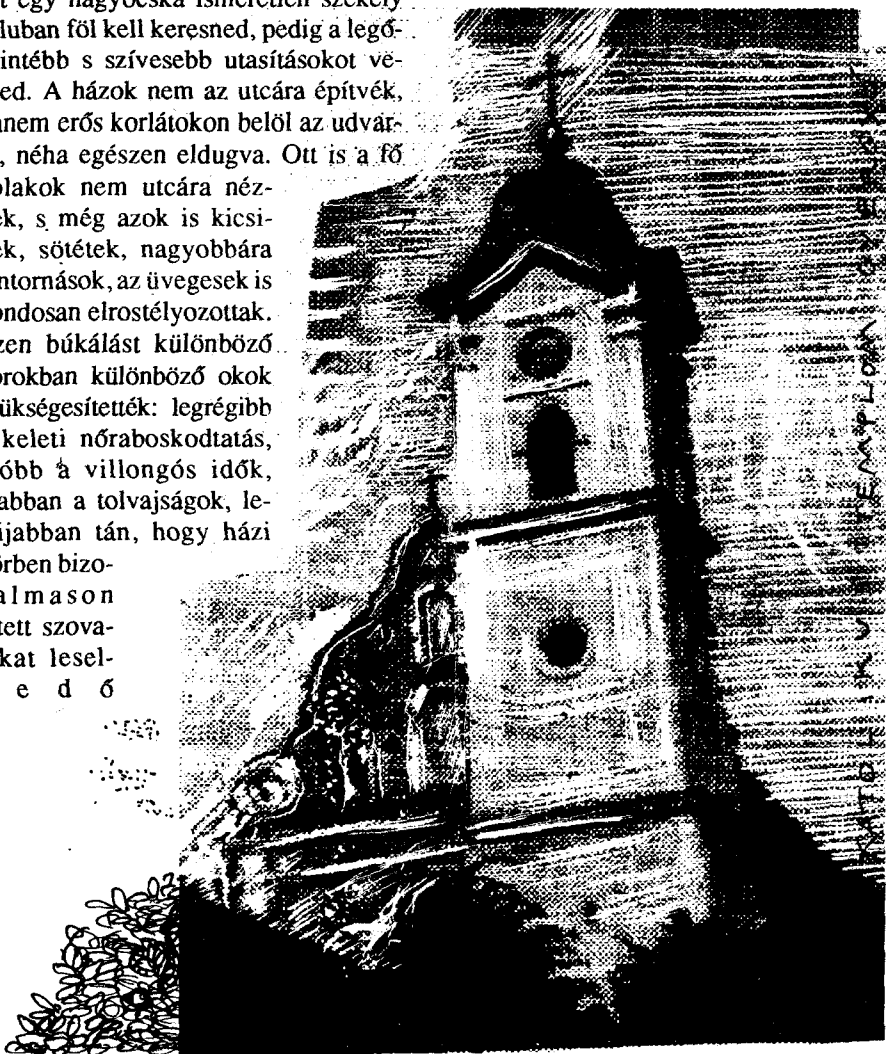
árulkodóktól valamennyire biztosíthassuk.

A székely stílus ízletesebb, avagy a szász? A szászban több tekintet van az egész díszére, a székelyben a tulajdonos saját ízlétére; a szász társasabb, a székely magánosabb; mindkettő szabadságot lehel, de a szász egyesülésben, a székely elvonulásban; a szászban több a kül-, a székelyben a belcsín; a szász frankosabb, a székely angolosb ízlétű; a szász egy főutcáját jó állapotban tartja, a székely gyakrabban rossz fekvésű számtalan utcáira s szorosaira kevés gondot fordít. S mire a tovább toltatlan szükség kényszeríti is, kevés jóvendőre számítással teszi: például kőréval, ággal, gazzal, néhol ganéval is kifoltozza...

Szentiváni Mihály

JEGYZETEK

1. — a napnyugta megtanítja
2. — Krisztus, Mária. Az Úr 1531. évében
3. — Szentiváni feljegyzése zavaros. 1707-ben Both András a Gréces tetőn a császáriakkal hadakozott. Az esemény, amellyel a legtöbben a Szárhegy és Ditró közötti Tatárhalom kapcsolatba hozzák, az 1658-as török-tatár-moldvai betöréshez költődik.

„Jellemző a székely leleményes észjárásra a szentmihályi unitárius templom építésének a hagyománya. Szentmihályon egy kis csúcsíves templom volt, amely nem tudta befogadni az öt politikai községből u.m. Szentmihály, Alsó és Felső Bencéd, Kobátfalva és Deme-terfalva unitáriusaitól alakult nagy, népes egyházközség híveit. Elhatározták, hogy új templomot építenek, de a legnagyobb aggodalmuk azért volt, hogy az alatt a hosszú idő alatt, amíg az új templomot építik, az öt község unitáriusai sohasse mehessenek templomba?

Pap Samu gondnok azt a tervet eszelte ki és hajtotta végre nagy fáradsággal, hogy a régi templomot épségben meghagyta s olyan nagy templomot építtetett a régi körül, hogy az új templom elkészüléséig mind a régibe jártak a hívek imádkozni. Mikor aztán az új templom készen állott, akkor a régit az új templom ajtaján kihordták. Ez, talán az egész világon páratlan templomépítés sok fáradsággal járt s ezért az öt község unitáriusai összegyűltek tanácskozni, hogy miféle méltó ajándékkal lephetnék meg a sokat fáradozó, taposó gondnokukat. Végre egyhangúan abban állapodtak meg, hogy mivel sokat járt, vesznek neki egy pár szép csizmát, kárpótlásul azért, amelyet az építés alatti szaladgálásokkal elszagattott.”

(A Nemes Székely Nemzet képe. Szerkesztette és kiadta Rugonfalvi Kiss István. II. kötet. Debrecen, 1939.)

1991. március 17-én nyitotta meg Merász József, Kecskemét város polgármestere, a kecskeméti „Cifra palota” dísztermében az „Udvarhelyszéki székely népművészet” című kiállítást. Az eseményről beszámolt a helyi sajtó és az MTV „A Hét” című műsora. A kiállítást a székelyudvarhelyi Haáz Rezső múzeum anyagából a múzeum munkatársai, valamint Biró Gábor festőművész rendezték, nyitva-tartásának első két hetében több mint 3000 látogató tekintette meg. Az anyagot május végére a burgenlandi Felsőőrbe várják, ezt követően pedig több magyarországi városban lesz látható.

„MICSODA IDŐK, MICSODA ERKÖLCSÖK!”

— halljuk gyakran, többek között a manapság divó videó-láz kapcsán. És morfondírozásukat a jóízűs derék őrei néha a „Bezzeg a mi időnkben...” közismert jelszóval is megtoldják.

„A helyt állomásozó cs. kir. 28. vadász zászlóalj tisztikara nagyszerű költséges tűzijáték-készletet följajánlotta a helybeli jótékony nőegyesület célja szerinti előadására; e tűzijáték július 3-án lesz a Sósfürdő melletti céllövő téren; az előadás alatt a városi zenekar szórakoztatja a közönséget.” (Udvarhelyi Híradó. 1877. jún. 30.)

Hát igen ... Ha akkor ezt a szöveget senki sem értette félre (amit mi, videótól szennyezett fantáziákkal elképzelni sem tudunk...), az valóban egy izzig-vérig erkölcsös világ volt. Még akkor is, ha a városon egyidejűleg több nyilvánosház és félhivatalos találkahely működött... Más alkalommal viszont kiderül, hogy a kispolgár igenis értette a kétértelmű „rossz viccet”, ám nem késlekedett megtorolni a jóízűs ellen elkövetett nyilvános merényletet: „F.hó 20-án csütörtökön Garault és Charvay bohózata, „A csodagyermek” került előadásra. A darab tartalma egyszerűen reprodukálhatatlan. Tulajdonképpen nem áll egyébből, mint szemenszedett francia cochoneriak (malacságok) szakadatlan sorozatából. Véleményünk szerint ez a darab nem színpadra, és pedig főleg nem kisvárosok színpadára való.” (Székelyudvarhely, 1904. október 23.)

De hát akkor miért játszották? Ejnye, csak nem a kassza kedvéért?

Aztán jön a kor csodája, a mozi. „Mozgó fényképekkel igen érdekes és figyelemre méltó előadásokat tartanak esténként fél kilenc órától tízig a helybeli Bathányi-téren (Főtér) berendezett nyári színpadon. A műsor változatos és a vetített képek tiszták. Eltekintve a szemet rontó rezgésektől és gyors változásoktól, sok élvezetet nyújtanak a szemlélőknek. Ma estére igen gazdag műsor van napirenden.” (Székelyudvarhely, 1904. aug. 14.)

A „gazdag műsor” pedig olykor „18 éven felülieknek” szól: „Itt állt három hónapig a mozi. Elment Segesvárra, de előbb még rendezett egy férfi estélyt. Hát tudja nyájias idegen, ez a férfi estély inkább női-estély volt, mert jórészt nők szerepeltek benne ruha nélkül és ruhával.” (Udvarhelyi Híradó. 1913. jún. 1.)

Végezetül csupán egy kérdés: az erkölcsök változtak, avagy az eszközök?

HGM

„HAÁZ REZSŐ KULTURÁLIS EGYESÜLET”

Székelyudvarhely

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület nevében tisztelettel értesítjük, hogy választmányunk 1991. február hó 16-án tartott ülésén Antal Árpád és Benkő Samu egyesületi tagok ajánlására Egyesületünket 1990 évi október hó 1-től kezdődően felvettük rendes tagjaink sorába.

Midőn erről örömdetes tudomásulvétel végett van szerencsénk Önöket értesíteni, tisztelettel kérjük, szíveskedjenek Egyesületünk munkájában tevékenyen részt venni és továbbra is támogatni tudományosságunk célkitűzéseink megvalósítását.

Kolozsvár, 1991. március 21-én.

Székelyudvarhely,
1991. IV. 24.

PFr. Z. Gödri
H. U. Kaul

A Székelyföldet és népet ismertető folyóirat • Alapította Bányai János 1931 • Új folyam • Megjelenik az RMDSZ Udvarhelyszéki szervezetének védnöksége alatt • Szerkesztőbizottság Hermann Gusztáv Mihály (felelős szerkesztő) Gyöngyössy János, Veres Péter, Zepezcaner Jenő, grafikai szerkesztő: Biró Gábor • (Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, Kossuth u. 29. tel. 13875) • A Haáz Rezső Kulturális Egyesület megbízásából kiadja és terjeszti a KONTAKT IRODA • Készült az INFOPRESS-nél • II. évfolyam 2. szám 1991 • Ára 15 lej